

*Sodalitium Majus
Lundense*

Sodalitium Majus Lundense, Lunds större brödraskap, som i urkunderna även kallas för *solemne Sacerdotum Lundensium sodalitiium*, det vill säga, ”det förnämliga brödraskapet i Lund”. Dess upprinnelse ligger långt tillbaka i tiden. Minst sexhundra år, men sannolikt ännu mera.

ÄLDSTA HISTORIA

Ursprunget ligger liksom höljt i dunkel. Det gäller en sammanslutning av tretton präster i domkyrkan i Lund, varav en var ordförande, prepositus, och de övriga tolv medlemmar med olika funktioner i gudstjänstlivet. De tjänstgjorde vid ett altare i domkyrkan, jungfru Maria altare, som var avsett för Sodalitiets gudstjänster. I kaniken Torbern Laurensens testamente 1337 nämnes detta altare som ”altari presbiterorum”, prästernas altare.

Enligt gängse uppfattning är Sodalitiet första gången omtalat i kaniken Peder Helgelsens testamente den 4 november 1352 och kallades då ”Sodalitium presbiterorum”. Tillnamnet ”majus” (det större) möter oss i hävderna först den 10 februari 1432, då sodalitetet kallas ”Sodalitium sacerdotum majus” (det större prästgillet). Det tycks framgå att Sodalitiet existerat åtminstone från år 1337 och det går möjligen ännu längre tillbaka i tiden.

I Sodalitiets urkundsbok den så kallade Pergamentsboken, som förvaras i Lunds universitetsbiblioteket och som på sista pergamenbladet har beteckningen: Liber Sodalitii maioris Lundensis, finns på första sidan en anteckning, som tillkommit före år 1576. Den latinska texten lyder i översättning: ”Herr magister Jon Tursen förvarar vårt gillet stiftelsebrev, som den vördnadsvärde fader Niels, ärkebiskop i Lund, fordom gav åt Sodalitium”. Om Jon Tursen kan i korthet meddelas, att han blev kanik vid domkyrkan i Lund den 18 januari 1536. Det var den sista kanikutnämningen, som ärkebiskop electus Torbern Bille signerade. När detta skedde, befann sig Jon Tursen i Leipzig och återvände till Lund först år 1540, då han tillträdde sin kaniktjänst. Samma år blev han rektor vid Katedralskolan i Lund. Han var Sodaliti prepositus från den 17 november 1562 till sin död år 1577. Anteckningen

i Sodalitiets pergamentsbok är av intresse, ty den visar att gillet stiftelsebrev då fanns i förvar hos Jon Tursen som – enligt anteckning också den i Pergamentsboken – den 22 mars 1576 överlämnade detsamma till gillet dåvarande prokurator Åge Nielsen.

I ovannämnda anteckning nämnes ärkebiskop Niels som den vilken antingen själv stiftat Sodalitet eller åtminstone stadsfäst detsamma. Att han beviljat patronatsrätten till gillet altare framgår av ett privilegiebrev, som ärkebiskop Jens Brostrup utfärdat den 18 maj 1475, där denne säger att gillet stiftats under en länge sedan försvunnen tid (a long retroacti temporibus institutum) och att patronatsrätten (ius prestandi) till altaret blivit beviljad av ärkebiskop Niels. Det kan förefalla som om ärkebiskop Jens Brostrup inte betraktar ärkebiskop Niels som den vilken givit Sodalitet dess egentliga stiftelsebrev, ehuru han beviljat patronatsrätten till dess altare. Troligt är dock att han blott ville påpeka, att själva gillet upprinnelse ligger längre tillbaka i tiden än till ärkebiskop Niels dagar.

ÄRKEBISKOP NIELS JENSEN

För sexhundrafemtio år sedan leddes Lunds stift av Niels Jensen, vilken den 14 mars 1361 blivit utsedd till ärkebiskop i Lund. För att få valet bekräftat av påven begav han sig till Avignon, där Innocentius VI residerade och blev av denne utnämnd till sitt ämbete den 25 oktober samma år. Under våren 1362 återkom ärkebiskop Niels till Lund. Niels Jensen var en man med vidsträckta intressen. Praktiskt förfaren bragte han ordning i domkyrkans jordar och lät år 1374 upplägga en jordebok ”Palte”, vari angavs vad varje till domkyrkan knuten präst hade som lön för sin tjänst. Jordars och fastigheters värde upptecknades. Historiskt intresserad som han var skrev han Lunds ärkebiskopskrönika från ärkebiskop Ascer till sin egen tid.

I Sodalitiets hävder intager ärkebiskop Niels det främsta rummet, också om ännu inte tillräckligt ljus fallit över hans insatser.

DEN HELIGA BIRGITTA

Den 13 november 1375 utfärdade påven ett brev, vari han uppdrog åt ärkebiskopen i Lund och biskop Valdemar i Odense att genom vittnesförhör skaffa sig närmare kännedom om Birgittas levnad och

de underverk, som tillskrevs henne. Påvens brev nådde troligen Lund omkring 11 februari 1376. Under detta år torde ärkebiskopen ha ägnat sin tid åt att utföra det uppdrag, påven ålagt honom, men den 3 mars 1377 gav ärkebiskop Niels biskop Valdemar uppgiften att ensam utföra undersökningen.

Niels Jensen hade uträttat påvens uppdrag så långt det stod i hans förmåga. Vad han fått veta om Birgitta hade han låtit uppteckna och samla i en särskild bok, Birgittaboken. Han organiserade nu ett prästgille i Lund till ett s.k. kalendegille i birgittinsk anda, fascinerad som han blivit genom vad han fått veta om Birgitta.

KALENDEGILLE

Karakteristiskt för de sk kalendegillena var att de var prästgillen med tillträde också för lekmän. Deras sammankomster hölls på den första dagen i månaden (Calendae) därav namnet.

Förhåller det sig så att ärkebiskop Niels omorganiserat ett redan befintligt prästgille till en kalendegille med tillträde också för lekmän, avsett att ära och högtidlighålla också Birgittas minne, fira hennes årsdag och läsa om hennes uppenbarelser, så är tillblivelsen av Sodalitium Majus Lundense såsom kalendegille att datera från hans tid och då är detta Sodalitium den äldsta birgittnerstiftelsen i det medeltida Danmark.

Stiftelsebrevet, som ärkebiskop Niels utfärdat gällande Sodalitium Majus Lundense finns inte mera. Vad vi har att hålla oss till är de statuter, som ärkebiskop Birger Gunnernsen år 1505 lät utfärda. Dessa torde i stort sett vara identiska med dem som ärkebiskop Niels låtit avfatta och utgör blott en komplettering av densamma ”till bättre överensstämmelse med tidsförhållandena”.

FÖDELSEDAG

Sodalitium Majus Lundense är – som det heter i dessa statuter – ”in perennem honorem gloriosae virginis Mariae, beati Laurentii martyris et beatae Birgittae honorem institutum”, alltså ”stiftat till den ärorika Jungfru Marias, den salige Martyren Laurentius´ och den saliga Birgittas evärdeliga ära”. Birgitta kunde ju först efter sin död kallas salig (beata). Hennes död inföll 1373. Ärkebiskop Niels avled i februari 1379 på sin

borg Hammershus på Bornholm, dit han dragit sig tillbaka. Mellan åren 1373 och 1379 har ett prästsällskap, som kan dateras till åren omkring 1337 omvandlats till ett kalendegille och fått sina stadgar av ärkebiskop Niels. Detta kan inte ha skett så tidigt som 1373 och knappast före 1377, det år, då ärkebiskopen överlämnade till biskopen i Odense uppdraget från påven beträffande Birgitta.

Omorganiseringen av prästgillet till kalendegillet ”Sodalitium Majus Lundense” bör ha ägt rum något av åren 1377 eller 1378. Birgittadagen den 23 juli 1378 kan mycket väl vara Sodalitiets födelsedag.

MEDLEMSKAPETS FÖRPLIKTELSE

Sodalitiets medlemmar skulle samlas till gemensamma gudstjänster och föra ett kristligt leverne. Främst i stadgarna står maningen till ett rättsskaffens liv. ”Bröderna skall vandra i fullkomlig kärlek till Gud och nästan, så att de som är i deras närhet, då de ger akt på deras aktningvärda liv och berömliga nykterhet (sobrietas), gärna må likna dem.”

I Sodalitiet skulle, som redan sagts, finnas tretton präster, av vilka på sin höjd två eller tre fick tillhöra det högre prästerskapet. Sodalitiets främste var prosten, prepositus. Han skulle väljas genom omröstning, vari alla bröderna deltog, och alltid tillhöra det s.k. lägre prästerskapet. Han tillträdesdag skulle vara S:ta Birgittas dag, Sodalitiets högtidsdag. Då var det också han som höll högtidlig mässa, missa de festo, i närvaro av alla bröderna. På S:ta Birgittas dag borde alla som tillhörde Sodalitiet vara närvarande och vid den gemensamma måltiden borde stadgarna uppläsa, vilket då ersatte den annars brukliga bordsläsningen ur ”Birgittaboken”.

GUDSTJÄNSTLIV

Under årets olika månader skulle officier (gudstjänster) hållas. Under de fem första månaderna var de ägnade Kristi sår, under juni det heliga korset, under juli jungfru Maria, Sodalitiets beskyddarinna, och i augusti apostlarna, i september änglarna, i oktober den heliga Birgitta, i november alla helgon och i december den helige Ande. Prosten höll själv eller genom någon annan varje månad en själmässa (requiem cum commendationibus, d.v.s dödsmissa med minnesord).

SYFTE OCH UPPGIFT

För lekmännen betydde medlemskap i Sodalitiet att de växte in och blev förtrogna med kyrkligt liv och sedvänja och för prästerna att de befästes i gudstjänstliv och kärleksverksamhet.

Själamässor blev en viktig uppgift för prästerna i Sodalitiet och gåvor testamenterades av människor för att själamässor skulle hållas över dem vid deras bortgång och vid särskilda minnesdagar.

Sodalitiet blev organ för kyrklig kärleksverksamhet. Människor testamenterade till Sodalitiet för att detta skulle ombesörja gåvor till behövande. Posten ”pauperibus” (till de fattiga) förekommer länge och ofta bland gilletts årliga utgifter. Den redan nämnde Jon Tursen säger, att gillet, genom att finnas till, tjänade gamla prästmän till hjälp, tröst och hugsvalelse på deras gamla dagar. Sodalitiet hade en social uppgift att fylla också däri att medlemmarna samlades till broderligt umgänge vid gemensamma måltider, där rätterna inte fick överstiga tre till antalet och där vid måltiden kapitel ur den heliga Birgittas uppenbarelser förelästes.

INKOMSTER OCH EGENDOM

Gilletts inkomster bestod av inträdesavgifter, av gåvor i testamenten och vad gårdarnas skötsel kunde inbringa.

Den 13 juli 1523 skedde ett egendomsskifte mellan Sodalitium och riddaren och riksrådet Henrik Krummedige. Sodalitium erhöll fem ödegårdar och en bebyggd gård i Stanstorp i Nevishög i utbyte mot en gård i Malmö, som tillhörde Sodalitiet. Dessutom skulle Krummedige erläggas 30 fullviktiga rhenska gyllen i guld och 115 lybska mark i danska penningar. Sodalitiet lovade dessutom att hålla mässa vid sitt altare för Krummedige och hand familj och närstående samt upptaga dem som sina medlemmar. Brevet härom finns i avskrift i Pergamentsboken.

REFORMATIONEN

Reformationen bröt in som en stormvåg och Sodalitium var snart blott en skugga av vad som varit. Sammankomsterna som kanske hållits på ”voris conventz gård, kaldet kalentegaarden”, som låg på Södergatan i Lund, upphörde. Snart bestod det större prästgillet i Lund endast av tre medlemmar, de två komministrarna vid domkyrkan och kyrkoherden i S:t Peters Kloster. Det var vad som var kvar av det

ärevördiga Sodalitium Majus Lundense. Dessa tre åtnjöt utöver sin lön inkomster från Sodalitiet. Från 1676 till 1955 var det innehavarna av de tre nämnda prästtjänsterna som utgjorde Sodalitium Majus Lundense. Högtidsdagen var inte längre Birgittadagen utan S:t Andreas dag.

BIBLIOTEK

Sodalitiet har haft ett bibliotek. Den som lade grunden till detsamma var kyrkoherden i Heddinge och Råby Peder Knudsen, som avled i maj 1598. Pergamentsboken nämner sjutton olika bokverk som varit Sodalitii egendom, men allt har gått förlorat i kriget mellan Danmark och Sverige under 1600-talet.

NUTIDENS SODALITIUM

År 1954 ägde en nyordning rum. Biskop Anders Nygren tog aktivt del i ärendet. Det gällde Sodalitiets vara eller icke vara. Kungl. Majestät beslöt den 6 augusti 1954, att Sodalitiet fick fortsatt äga bestånd, nu som en from stiftelse, med bibehållande av namnet ”Sodalitium Majus Lundense” och att dess egendom skulle användas till främjande av sådana kyrkliga ändamål inom Lunds stift, vilka ”författningenligt icke ankomma på församling eller annan att bekosta”. Biskop Nygrens intentioner ligger alltså bakom detta beslut och därmed har han blivit det tredje stora namnet i Sodalitiets historia bredvid de två förut nämnda, ärkebiskoparna Niels Jensen och Birger Gunnensen.

Medlemmarna i Sodalitiet utgöres numera av de tjänstgörande ordinarie prästerliga ledamöterna av Lunds domkapitel jämte tre ordinarie prästerliga tjänsteinnehavare i Lunds stads församlingar. Prepositus är stiftets biskop. Tillsynen och förvaltningen av Sodalitiets egendom, stiftelser och fonder utövas av kurator, utsedd av Sodalitiet. Kurator är stiftskansliets chef.

Sodalitiet äger gårdarna Lasseboda utanför Trelleborg, Gottorp i Håstad och stiftsgården Södra Hoka utanför Karlshamn. Utöver nämnda fastigheter äger Sodalitiet avsevärda tillgångar i kontanta medel, värdepapper såsom aktier. Genom sina tillgångar kommer Sodalitiet alltid vara till stor nytta och glädje för kyrklig, social och diakonal verksamhet.

(EFTER UPPSATS AV ALLAN GREN 1978)

DEN HELIGA BIRGITTAS BÖN

*Visa mig vägen,
och gör mig villig att vandra den.
Vådligt är att dröja
och farligt att gå vidare.
Så uppfyll då min längtan och visa mig vägen.
Amen.*

